

อิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

Islamic Studies in Higher Education Institutions in Russia

Received: February 4, 2022 ■ Revised: April 19, 2022 ■ Accepted: April 26, 2022

دنوپل چالويسوک¹

Danupol Chaloeisuk

¹ Ph.D. candidate (Pedagogy) อาจารย์ประจำโครงการรัสเซียศึกษา คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมลผู้เขียนหลัก: Danupol.c@arts.tu.ac.th

Ph.D. candidate (Pedagogy), Lecturer, Russian Studies Program, Faculty of Liberal
Arts, Thammasat University. Corresponding Author Email: Danupol.c@arts.tu.ac.th

บทคัดย่อ

จุดประสงค์ บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาสถานภาพการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย และ 2) เพื่อศึกษาลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

วิธีการศึกษา 1) การศึกษาองค์กรกลางอิสลามในสหพันธรัฐรัสเซีย 2) การศึกษาสถานภาพการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา 3) การสำรวจลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

ผลการศึกษา พบว่า รัฐบาลรัสเซียได้ออกพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์กรกลางอิสลามตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2331 โดยในปัจจุบันพบว่า มี 2 องค์กรกลางอิสลามหลัก ได้แก่ 1) Central Muslim Spiritual Board of Russia (CMSB Russia) ที่ตั้งอยู่ในเมืองอูฟา และ 2) Russia Mufties Council ที่ตั้งอยู่ในเมืองมอสโก ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการสนับสนุนวัฒนธรรมอิสลาม วิทยาศาสตร์ และการศึกษาของประธานาธิบดีสหพันธรัฐรัสเซีย โดยมีสถานภาพการจัดอิสลามศึกษาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และฟื้นฟูอัตลักษณ์ทั้งพื้นที่เมืองหลักและเมืองรองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ ขณะเดียวกันพบว่า ลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสหพันธรัฐรัสเซียมีสาขาที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น สาขาตะวันออกและแอฟริกาศึกษา สาขาศาสนศึกษา สาขาภาษาศาสตร์ สาขาวารสารศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ และสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ

การนำผลวิจัยไปใช้ สถานภาพการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาทั้งในประเทศไทยและสหพันธรัฐรัสเซียอยู่ในระดับเดียวกัน ดังนั้นงานวิจัยนี้ถือเป็นแนวทางที่ทางสถาบันอุดมศึกษาของไทย สามารถนำทิศทางการจัดอิสลามศึกษาในสหพันธรัฐรัสเซีย มาประยุกต์ในการจัดอิสลามศึกษาให้สอดคล้องตามบริบทของไทย และพัฒนาสู่ความเป็นเลิศด้านอิสลามศึกษาได้

คำสำคัญ: อิสลามศึกษา, หลักสูตร, อุดมศึกษา, รัสเซีย

Abstract

Objective The research aimed to 1) To study the status of Islamic education in higher education institutions in Russia; 2) To study characteristics and directions of Islamic studies curriculums in higher education institutions in Russia.

Methodology The research methods consisted of 1) Surveying of the Islamic Organization in Russia; 2) Surveying the Islamic education in higher education institutions; and 3) Surveying the characteristics and directions of Islamic studies curriculums in higher education institutions in Russia.

Research Findings The findings found that the Russian government has issued a decree establishing the central Islamic organization since 1788. Currently, there are two central Islamic organizations: 1) Central Muslim Spiritual Board of Russia (CMSB Russia) based in Ufa and 2) Russia Mufties Council based in Moscow, it is supported by the Fund for the Promotion of Islamic Culture, Science and Education of the President of the Russian Federation and support of a Islamic studies for Human Recourses Development and Identities Preservation of the main city and the secondary city to be consistent with the context and environment. At the same time, it was found that the characteristics and directions of the Islamic Studies curriculums in Russia have various fields, such as Eastern and African Studies, religious studies, linguistics, Journalism, history and art history.

Contributions The status of Islamic education in higher education institutions in both Thailand and Russian Federation is at the same level.

This is a guideline that higher education institutions in Thai can be applied in organizing Islamic studies in accordance with the Thai social context and developing towards excellence in Islamic studies.

Keywords: Islamic Studies, Curriculum, Higher Education, Russia

บทนำ

สหพันธรัฐรัสเซีย (Russian federation) ถือเป็นประเทศที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของโลก ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ฝั่งเอเชียจรดฝั่งยุโรป และยังครอบคลุมพื้นที่เส้นแบ่งเขตเวลามาตราฐานโลกถึง 11 เขตเวลา ก่อให้เกิดความหลากหลายและอัตลักษณ์ที่แตกต่าง ทั้งมิติด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การปกครอง ประชากร ภาษา วัฒนธรรม และความเชื่อ ซึ่งสหพันธรัฐรัสเซียมีนโยบายการปกครอง ที่เน้นการกระจายอำนาจสู่การปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในระดับคว้น สาธารณรัฐ ดินแดน และเขตปกครองตนเอง

การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็น การกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นตัดสินใจในการบริหารกิจการ โดยได้รับการอนุญาตหรือสนับสนุนจากรัฐบาลกลาง เพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ของประชาชนและสอดคล้องตามสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ ดังเช่นองค์กรกลางอิสลามที่จัดตั้งขึ้นตามพื้นที่ท้องถิ่นต่าง ๆ ในสหพันธรัฐรัสเซีย รวมทั้งสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนในหลักสูตรอิสลามศึกษาทั้งพื้นที่เมืองหลักและเมืองรอง

หลักสูตรอิสลามศึกษา หมายถึง การอบรม ชัดเกล้าจิตใจ บ่มเพาะสติปัญญา ร่างกาย และจิตวิญญาณ เพื่อมุ่งเน้นให้มุสลิมทุกคนมีความรู้และสามารถปฏิบัติตนตามหลักศาสนาอิสลามได้อย่างถูกต้องแล้ว ยังถือเป็นกระบวนการจัดการศึกษาที่จะต้องครอบคลุมทุกด้านทั้งทางโลกและทางธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาที่จะต้องเชื่อมโยงสอดคล้องกับวิถีชีวิต (Wonglaykha et al., 2018) โดยเนื้อหาสาระการเรียนรู้อิสลามศึกษามีดังนี้ 1) หลักศรัทธา: ว่าด้วยความเชื่อ การยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ต่ออัลลอฮ์ 2) ศาสนบัญญัติ: หลักปฏิบัติของมนุษย์ ที่ศรัทธาตามบทบัญญัติทั้งโดยปัจเจกบุคคลและส่วนรวม 3) ศาสนประวัติ: เรียนรู้ชีวประวัติของนบีมุฮัมมัด อาณาจักรและอารยธรรมของโลกอิสลามที่เป็นมรดกโลก 4) จริยธรรม: เรียนรู้หลักปฏิบัติต่อตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมที่บัญญัติไว้ในอัล-กรุอาน

และอัล-หะดีษ 5) อัล-กรอาน: เรียนรู้หลักการอ่านพร้อมความหมาย และนำหลักคำสอนไปเป็นแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, 2010)

งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ผ่านแนวคิดการจัดอิสลามศึกษาในระดับอุดมศึกษา (Sa-u & Langputeh, 2016) และแนวคิดการสำรวจหลักสูตร (Kesamoon, Budsaba & Pattanangur, 2019) ซึ่งผลจากการศึกษาย่อมสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการจัดอิสลามศึกษาในสหพันธรัฐรัสเซีย และทิศทางของหลักสูตรสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

วัตถุประสงค์

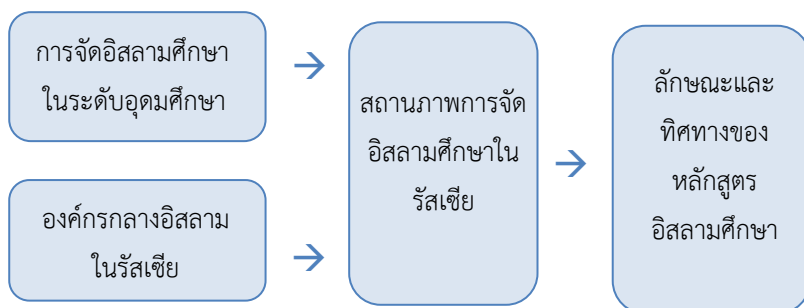
1. เพื่อศึกษาสถานภาพการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย
2. เพื่อศึกษาลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

วิธีการศึกษา

1. กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาสถานภาพการจัดอิสลามศึกษา และศึกษา ลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย โดยใช้กรอบแนวคิดการจัดอิสลามศึกษาในระดับอุดมศึกษาของ (Sa-u & Langputeh, 2016) ที่แบ่งการจัดอิสลามศึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 การจัดอิสลามศึกษาเพื่อความอยู่รอด (Islamic Studies for Survival) กลุ่มที่ 2 การจัดอิสลามศึกษาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และฟื้นฟูอัตลักษณ์ (Islamic Studies

for Human Recourses Development and Identities Preservation) และกลุ่มที่ 3 การจัดอิสลามศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ (Islamic Studies for Comprehensive Excellence) พร้อมทั้งแนวทางการสำรวจหลักสูตรของ (Kesamoon, Budsaba & Pattanangur, 2019) แบ่งออกเป็น 1) ข้อมูลทั่วไป 2) การรับสมัครบุคคลเพื่อเข้าศึกษาต่อ 3) แผนการศึกษา 4) การสอบวัดผลและเงื่อนไขในการสำเร็จการศึกษา และ 5) คุณลักษณะเฉพาะของหลักสูตร โดยผู้วิจัยได้มีการปรับแนวคิดบางประการเพื่อให้สอดคล้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ และนำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

ที่มา: ผู้วิจัย (2565)

2. ขอบเขตในการวิจัย

2.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาเฉพาะสถานภาพการจัดอิสลามศึกษาและทิศทางของหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา

2.2 ขอบเขตด้านสาขา ศึกษาเฉพาะทิศทางของหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ทั้งในระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษา

2.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ในสหพันธรัฐรัสเซีย

2.4 ขอบเขตด้านเวลา ศึกษาเฉพาะหลักสูตรอิสลามศึกษาที่ยังดำเนินการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

3. การสืบค้นข้อมูล

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลโดยการสืบค้นทางอินเทอร์เน็ต ไม่ว่าจะเป็นองค์รกรกลางอิสลามในรัสเซีย หน่วยงานรัฐบาลรัสเซียที่สนับสนุนองค์รกรกลางอิสลาม หลักสูตรในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ที่เปิดสอนด้านอิสลามศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวกับอิสลามศึกษาในสหพันธรัฐรัสเซีย พร้อมทั้งนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ และสังเคราะห์สถานภาพการจัดอิสลามศึกษา ตลอดจนสังเคราะห์ลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย โดยใช้แนวคิดการจัดอิสลามศึกษาในระดับอุดมศึกษาของ (Sa-u & Langputeh, 2016)

4.2 ดำเนินการวิเคราะห์ลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย โดยใช้แนวทางการสำรวจหลักสูตรของ (Kesamoon, Budsaba & Pattanangur, 2019) พร้อมทั้งผู้วิจัยมีการปรับแนวทางการสำรวจบางประการ เพื่อให้สอดคล้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไป สาขาวิชา ระยะเวลา และคุณลักษณะเฉพาะของหลักสูตร

ผลและอภิปรายผลการวิจัย

1. องค์กรกลางอิสลามแห่งสหพันธรัฐรัสเซีย

สหพันธรัฐรัสเซียถือเป็นประเทศที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่และครอบคลุม 11 เขต เวลาตามมาตรฐานโลก ก่อให้เกิดความหลากหลายและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ จากความหลากหลายและความแตกต่างทางวัฒนธรรม ส่งผลให้รัฐบาลกลางจำเป็นต้องบริหารประเทศที่เน้นการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น โดยแต่ละพื้นที่ได้รับสิทธิในการบริหารจัดการท้องถิ่นด้วยตนเอง

ในปี พ.ศ. 2331 หรือในสมัยพระนางแคทเธอรีนที่ 2 จักรพรรดินีแห่งจักรวรรดิรัสเซีย ได้ออกพระราชกฤษฎีกาอนุญาตให้จัดตั้งองค์กรมุสลิมขึ้นเป็นครั้งแรกในจักรวรรดิรัสเซีย นามว่า Orenburg Mohammedan Spiritual Assembly ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองอูฟา (Ufa) หรือสาธารณรัฐบัชคอร์โตสถาน (Bashkortostan) ในปัจจุบัน โดยพระราชกฤษฎีกาดังกล่าวถือเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญในการยืนยันถึงความถูกต้องตามกฎหมายของชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในจักรวรรดิรัสเซีย และมีสถานะเป็นส่วนหนึ่งของพลเมืองรัสเซีย นอกจากนี้ยังได้รับความชอบธรรมในการจัดตั้งองค์กรกลางอิสลามแห่งจักรวรรดิรัสเซีย

ในช่วงสมัยสหภาพโซเวียตองค์กรกลางดังกล่าวได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็น Spiritual Board for Muslims of Russia (CDUMES) ขณะเดียวกันมีองค์กรอิสลามอื่น ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาภายหลัง เพื่อบริหารกิจการตามสภาพแวดล้อมในพื้นที่ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่คอเคซัสเหนือ พื้นที่อาเซอร์ไบจาน และพื้นที่เอเชียกลาง แต่เนื่องจากองค์กรกลางอิสลามของสหพันธรัฐรัสเซียที่ตั้งอยู่ในเมืองอูฟา เกิดปัญหาขัดแย้งภายในและไม่สามารถสมานฉันท์ได้ จนนำไปสู่การแบ่งแยกองค์กรอิสลามของสหพันธรัฐรัสเซียออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) องค์กรอิสลามของรัสเซียในภูมิภาคยุโรป (CDUMR) ซึ่งถือเป็นทายาทโดยตรงของ Spiritual Board for Muslims of Russia (CDUMES)

ตั้งอยู่ในเมืองอูฟา 2) องค์การอิสลามของรัสเซียในภูมิภาคเอเชีย (DUM AChR) และ 3) องค์การอิสลามของรัสเซียในกรุงมอสโก (Russia mufties Council) (Laruelle & Hohmann, 2020)

ปัจจุบันปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวได้คลี่คลายลง และการแบ่งแยกองค์กรอิสลามในสหพันธรัฐรัสเซียลดลงเหลือเพียง 2 องค์การหลัก ได้แก่ 1) องค์การอิสลามของรัสเซียในภูมิภาคยุโรป (CDUMR) ที่ตั้งอยู่ในเมืองอูฟา โดยในปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น Central Muslim Spiritual Board of Russia (CMSB Russia) และ 2) องค์การอิสลามของรัสเซียในกรุงมอสโก (Russia Mufties Council) โดยที่องค์กรอิสลามของรัสเซียในภูมิภาคเอเชีย (DUM AChR) ได้ผนึกกำลังร่วมกับองค์กรอิสลามของรัสเซียในกรุงมอสโก (Russia Mufties Council) อย่างไรก็ตาม (Laruelle & Hohmann, 2020) พบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจาก มิติทางการเมือง มิติทางอุดมการณ์ และมิติทางชาติพันธุ์ กล่าวคือ มิติทางการเมือง มาจาก Russia Mufties Council สนับสนุนการดำเนินงานของรัฐบาลกลางอย่างเต็มที่ เสมือนการเอื้อประโยชน์ให้รัฐบาลมีอำนาจสั่งการมากเกินไป ขณะที่มิติทางอุดมการณ์ Russia Mufties Council มีนโยบายที่เอื้อประโยชน์กับมุสลิมที่ถือสัญชาติรัสเซียเป็นหลัก ส่วน CDUMR เอื้ออำนาจการตัดสินใจแก่ผู้นำทางศาสนา สำหรับมิติทางชาติพันธุ์ Russia Mufties Council ให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเชื้อชาติคอเคซัสเหนือ ขณะที่ CDUMR ให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเชื้อชาติตาตาร์มากกว่า

2. สถานภาพการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

องค์กรกลางอิสลามในสหพันธรัฐรัสเซียปัจจุบัน สามารถแบ่งได้เป็น 2 องค์การหลัก คือ 1) Central Muslim Spiritual Board of Russia (CMSB Russia) ที่ตั้งอยู่ในเมืองอูฟา และ 2) Russia Mufties Council ที่ตั้งอยู่ในเมืองมอสโก โดยองค์กรอิสลามทั้งสองแห่ง ถือเป็นศูนย์รวมศาสนาอิสลามในสหพันธรัฐรัสเซีย โดยได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากรัฐบาลกลางในนาม กองทุนเพื่อการสนับสนุนวัฒนธรรม

อิสลาม วิทยาศาสตร์ และการศึกษา (Фонд поддержки исламской культуры, науки и образования) ซึ่งกองทุนดังกล่าวจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2550 ภายใต้การสนับสนุนของประธานาธิบดีสหพันธรัฐรัสเซีย เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนวัฒนธรรมอิสลาม วิทยาศาสตร์ และการศึกษา พร้อมทั้งเผยแพร่หลัก ศีลธรรม จริยธรรม ให้แก่เด็กและเยาวชน ตลอดจนป้องกันโรคกลัวอิสลามและต่อต้านลัทธิหัวรุนแรงและกลุ่มก่อการร้าย

โดยองค์กรอิสลามทั้งสองแห่ง ยังมุ่งผลักดันและสนับสนุนการจัดอิสลาม ศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) Central Muslim Spiritual Board of Russia (CMSB Russia) ที่ตั้ง อยู่ในเมืองอูฟา ถือเป็นองค์กรอิสลามแห่งแรกในการจัดตั้งและบริหารกิจการอิสลาม ด้วยตนเอง โดยองค์กรแห่งนี้ได้ผลักดันการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดม ศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย นามว่า Russian Islamic University (Российский исламский институт) ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2541 สาธารณรัฐตาตาร์สถาน เมือง คาซาน และ Moscow Islamic University (Московский исламский университет) ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2542 เมืองมอสโก

2) Russia Mufties Council ที่ตั้งอยู่ในเมืองมอสโก ถือเป็นองค์กร อิสลามที่มาจากการรวมตัวระหว่างองค์กรอิสลามของรัสเซียในภูมิภาคเอเชีย (DUM AChR) กับองค์กรอิสลามของรัสเซียในกรุงมอสโก (Russia Mufties Council) องค์กร แห่งนี้ให้การสนับสนุนและผลักดันการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของ สหพันธรัฐรัสเซีย นามว่า Bolgar Islamic Academy (Болгарская исламская академия) ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2559 สาธารณรัฐตาตาร์สถาน เมืองคาซาน

นอกจากนี้จากการผลักดันและการสนับสนุนของประธานาธิบดีสหพันธรัฐ รัสเซียในการจัดตั้งกองทุนเพื่อการสนับสนุนวัฒนธรรมอิสลาม วิทยาศาสตร์ และ การศึกษา รวมทั้งจากการพบปะระหว่างประธานาธิบดีและผู้นำอิสลามของสหพันธรัฐ

รัสเซีย เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2561 ได้เน้นย้ำให้ผู้นำองค์กรอิสลามตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมอิสลามและอิสลามศึกษา (Sapronova & Chechevishnikov, 2019) ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญในการผลักดันให้การจัดอิสลามในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย มุ่งสู่การจัดอิสลามศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ (Islamic Studies for Comprehensive Excellence) มากขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซียมีความคล้ายคลึงเช่นเดียวกับประเทศไทย ฟิลิปปินส์ และกัมพูชา (Sa-u & Langputeh, 2016) โดยมีทิศทางการจัดอิสลามศึกษาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และฟื้นฟูอัตลักษณ์ (Islamic Studies for Human Resources Development and Identities Preservation) แต่ยังไม่ถึงระดับทิศทางการจัดอิสลามศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ (Islamic Studies for Comprehensive Excellence) ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

- 1) องค์กรกลางอิสลามทั้ง 2 แห่ง ไม่ว่าจะเป็น Central Muslim Spiritual Board of Russia ที่ตั้งอยู่ในเมืองอูฟา และ Russia Mufties Council ที่ตั้งอยู่ในเมืองมอสโก ได้จัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาที่ดำเนินการเรียนการสอนและการวิจัยด้านอิสลามศึกษาให้สอดคล้องตามบริบทแต่ละพื้นที่ ทั้งในเมืองคาซาน และเมืองมอสโกเป็นหลัก
- 2) องค์กรกลางอิสลามทั้ง 2 แห่ง และสถาบันอุดมศึกษาเฉพาะทางด้านอิสลามศึกษา ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐบาลรัสเซียด้วยกองทุนเพื่อการสนับสนุนวัฒนธรรมอิสลาม วิทยาศาสตร์ และการศึกษา ภายใต้การสนับสนุนของประธานาธิบดีสหพันธรัฐรัสเซีย
- 3) จากการพบปะระหว่างประธานาธิบดีและผู้นำอิสลามของสหพันธรัฐรัสเซีย ได้เน้นย้ำให้ผู้นำองค์กรอิสลามตระหนักถึงความสำคัญของ

ที่ตั้งสถาบัน อุดมศึกษา	ข้อมูลทั่วไป	สาขาวิชา	ระยะเวลา ศึกษา	ลักษณะ เฉพาะ
Russian Islamic Universi ty เมืองคา ซาน	- สถาบันเอกชน - ศึกษาเฉพาะ ทางด้านอิสลาม ศึกษา - สนับสนุนจาก Central Muslim Spiritual Board of Russia (CMSB)	ปริญญาตรี - สาขาศาสนศึกษา (อิสลามศึกษา) - สาขาภาษาศาสตร์ (การสอนภาษา อาหรับ) - สาขาวารสาร ศาสตร์ (วารสารอิสลาม) ปริญญาโท - สาขาศาสนศึกษา (อิสลามศึกษา) - สาขาภาษาศาสตร์ (การสอนภาษา อาหรับ)	ปริญญา ตรี หลักสูตร 4 ปี ปริญญาโท หลักสูตร 2 ปี	ทุกหลัก สูตรมีทั้ง ในเวลา ราชการ และ นอก เวลา ราชการ
Moscow Islamic University เมืองมอสโก	- สถาบันเอกชน - ศึกษาเฉพาะ ทางด้านอิสลาม ศึกษา - สนับสนุนจาก Central Muslim Spiritual	ปริญญาตรี - สาขาศาสนศึกษา (อิสลามศึกษา) ปริญญาโท - สาขาศาสนศึกษา (อิสลามศึกษา)	ปริญญา ตรี หลักสูตร 4 ปี ปริญญาโท หลักสูตร 2 ปี	ทุก หลักสูตร มี เฉพาะ นอก เวลา ราชการ

	Board of Russia (CMSB)			
Bolgar Islamic Academy เมืองคาซาน	- สถาบันเอกชน - ศึกษาเฉพาะ ทางด้านอิสลาม ศึกษา - สนับสนุนจาก Russia Mufties Council	ปริญญาโท - สาขาศาสนศึกษา (อิสลามศึกษา) ปริญญาเอก - สาขาศาสนศึกษา (อิสลามศึกษา)	ปริญญาโท หลักสูตร 3 ปี ปริญญา เอก หลักสูตร 2 ปี	ทุกหลัก สูตรมี เฉพาะ ในเวลา ราชการ

- 4) วัฒนธรรมอิสลามและอิสลามศึกษาให้มากขึ้น เพื่อมุ่งสู่ทิศทาง
การจัดอิสลามศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ (Islamic Studies for
Comprehensive Excellence)

3. ลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของ สหพันธรัฐรัสเซีย

การจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย นอกจากจะมีทั้งสถาบันอุดมศึกษาเฉพาะทางด้านอิสลามศึกษา ที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนจากองค์กรอิสลามทั้ง 2 แห่งแล้ว สถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ ของสหพันธรัฐรัสเซีย ยังให้ความสำคัญและเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับอิสลามศึกษาในหลากหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็น 1) St. Petersburg State University 2) HSE

University 3) Kazan Federal University และ 4) Moscow State University โดยมีรายละเอียดตามตารางดังนี้

ตารางที่ 1 ลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย

ที่ตั้งสถาบัน อุดมศึกษา	ข้อมูลทั่วไป	สาขาวิชา	ระยะเวลา ศึกษา	ลักษณะ เฉพาะ
St.Petersburg State University เมืองเซนต์ปี เตอรส์เบิร์ก	- สถาบันของ รัฐบาล - สถาบันอุดมศึกษา ชั้นนำในเมือง หลัก - สังกัดในคณะ เอเชียและ แอฟริกาศึกษา	ปริญญาตรี - สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (อิสลามศึกษา) - สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (ประวัติศาสตร์ อาหรับ) ปริญญาโท - สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (อิสลามศึกษา) - สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (มานุษยวิทยา)	ปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี ปริญญาโท หลักสูตร 2 ปี	ทุก หลักสูตร มีเฉพาะ ในเวลา ราชการ
HSE University	- สถาบันของ รัฐบาล	ปริญญาโท - สาขาประวัติศาสตร์ (Muslim Worlds in Russia)	ปริญญาโท หลักสูตร 2 ปี	ทุก หลักสูตร มีเฉพาะ

เมือง มอสโก	-สถาบันอุดมศึกษา ชั้นนำด้านการ วิจัยของ - สังกัดคณะ มนุษยศาสตร์			ในเวลา ราชการ
Moscow State University เมือง มอสโก	- สถาบันของ รัฐบาล -สถาบันอุดมศึกษา ชั้นนำในเมือง หลัก - สังกัดคณะเอเชีย และแอฟริกา ศึกษา	ปริญญาตรี - สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (ภาษาอาหรับ) ปริญญาโท - สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (ภาษาอาหรับ)	ปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี ปริญญาโท หลักสูตร 2 ปี	ทุก หลักสูตร มีเฉพาะ ในเวลา ราชการ

ที่ตั้งสถาบัน อุดมศึกษา	ข้อมูลทั่วไป	สาขาวิชา	ระยะเวลา ศึกษา	ลักษณะ เฉพาะ
Kazan Federal University เมืองคาซาน	- สถาบันของ รัฐบาล -สถาบันอุดมศึกษา ชั้นนำของสา ธารณรัฐตาตาร์ สถาน - สังกัดคณะเอเชีย และแอฟริกาศึกษา	ปริญญาตรี - สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (ภาษาอาหรับ) ปริญญาโท - สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (ภาษาอาหรับ)	ปริญญา ตรี หลักสูตร 4 ปี ปริญญาโท หลักสูตร 2 ปี	ทุก หลักสูตร มีเฉพาะ ในเวลา ราชการ

		- สาขาเอเชียและ แอฟริกาศึกษา (อิสลามศึกษา) - สาขาประวัติศาสตร์ ศิลปะ (ประวัติศาสตร์ ศิลปะโลกเติร์กและ มุสลิม)		
--	--	--	--	--

ที่มา: ผู้วิจัย (2565)

จากตารางลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย สามารถแบ่งการพิจารณาได้ดังนี้

1) ที่ตั้งของสถาบันอุดมศึกษา พบว่า อยู่ทั้งในเมืองหลักและเมืองรอง กล่าวคือ เมืองหลัก หมายถึง เมืองมอสโก ที่เป็นเมืองหลวงในปัจจุบัน และเมืองเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ที่เป็นเมืองหลวงในอดีต โดยมีสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับอิสลามศึกษา จำนวน 4 สถาบัน แบ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาในเมืองมอสโก 3 สถาบัน ได้แก่ 1) Moscow Islamic University 2) HSE University 3) Moscow State University และสถาบันอุดมศึกษาในเมืองเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก จำนวน 1 สถาบัน ได้แก่ St. Petersburg State University ขณะที่เมืองรอง หมายถึง เมืองคาซาน ที่เป็นส่วนหนึ่งของสาธารณรัฐตาตาร์สถาน ซึ่งเป็นสาธารณรัฐอิสลาม มีจำนวน 3 สถาบัน ได้แก่ 1) Russian Islamic University 2) Bolgar Islamic Academy 3) Kazan Federal University

2) ข้อมูลทั่วไปของสถาบันอุดมศึกษา พบว่า แต่ละสถาบันมีเป้าหมายในการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษา ไม่ว่าจะเป็น ทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาที่ศึกษาเฉพาะทางด้านอิสลามศึกษา

ทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาที่สังกัดคณะเอเชียและแอฟริกาศึกษา และทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 ทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาที่ศึกษาเฉพาะทางด้านอิสลามศึกษามีจำนวน 3 สถาบัน ได้แก่ 1) Russian Islamic University 2) Moscow Islamic University และ 3) Bolgar Islamic Academy ซึ่งถือเป็นสถาบันเอกชนทั้งหมดที่มุ่งเน้นในสาขาศาสนศึกษา (อิสลามศึกษา) เป็นหลัก โดยมี Russian Islamic University ที่มีหลักสูตรสาขาอื่น ๆ เพิ่มเติม

กลุ่มที่ 2 ทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาที่สังกัดคณะเอเชียและแอฟริกาศึกษา มีจำนวน 3 สถาบัน ได้แก่ 1) St. Petersburg State University 2) Moscow State University และ 3) Kazan Federal University ซึ่งทั้ง 3 สถาบัน เป็นสถาบันอุดมศึกษาชั้นนำทั้งในเมืองหลักและเมืองรอง และหลักสูตรของสถาบันอุดมศึกษาเหล่านี้ มีทิศทางตามนโยบายและแนวทางของคณะเอเชียและแอฟริกาศึกษาเป็นหลัก

กลุ่มที่ 3 ทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นการวิจัย มีจำนวน 1 สถาบัน HSE University ส่งผลให้หลักสูตรเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งเป็นไปตามแนวทางของคณะมนุษยศาสตร์

3) สาขาในสถาบันอุดมศึกษา พบว่า มีทั้งหมด 6 สาขา ประกอบด้วย สาขาตะวันออกและแอฟริกาศึกษา สาขาศาสนศึกษา สาขาภาษาศาสตร์ สาขาวารสารศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ และสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ มีรายละเอียดดังนี้

- สาขาตะวันออกและแอฟริกาศึกษา มีจำนวนทั้งสิ้น 9 หลักสูตร แบ่งเป็นปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาอาหรับ 2 หลักสูตร สาขาวิชาอิสลามศึกษา 1 หลักสูตร และสาขาวิชาประวัติศาสตร์อาหรับ 1 หลักสูตร ส่วนปริญญาโท แบ่งเป็น สาขาวิชาภาษาอาหรับ 2 หลักสูตร สาขาวิชาอิสลามศึกษา 2 หลักสูตร และสาขาวิชามานุษยวิทยา 1 หลักสูตร

- สาขาศาสนศึกษา สาขาวิชาอิสลามศึกษา มีจำนวนทั้งสิ้น 6 หลักสูตร แบ่งเป็นปริญญาตรี 2 หลักสูตร ปริญญาโท 3 หลักสูตร และปริญญาเอก 1 หลักสูตร
- สาขาภาษาศาสตร์ สาขาวิชาการสอนภาษาอาหรับ มีจำนวนทั้งสิ้น 2 หลักสูตร แบ่งเป็นปริญญาตรี 1 หลักสูตร และปริญญาโท 1 หลักสูตร
- สาขาวารสารศาสตร์ สาขาวิชาวารสารอิสลาม ปริญญาตรี 1 หลักสูตร
- สาขาประวัติศาสตร์ สาขาวิชา Muslim Worlds in Russia ปริญญาโท 1 หลักสูตร
- สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะโลกเติร์กและมุสลิม ปริญญาโท 1 หลักสูตร

4) ระยะเวลาศึกษา จากหลักสูตรต่าง ๆ ที่เปิดสอนด้านอิสลามศึกษา พบว่า มีหลักสูตรในระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษา โดยหลักสูตรระดับปริญญาตรี ทุกหลักสูตรใช้ระยะเวลาศึกษาตรงกัน คือ 4 ปี ขณะที่หลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พบว่า มีความแตกต่างกันในบางหลักสูตร โดยหลักสูตรระดับปริญญาโททุกหลักสูตร ใช้ระยะเวลาศึกษา 2 ปี ยกเว้นหลักสูตรปริญญาโท สาขาศาสนศึกษา (อิสลามศึกษา) Bolgar Islamic Academy ใช้ระยะเวลาศึกษา 3 ปี ขณะที่หลักสูตรปริญญาเอกของ Bolgar Islamic Academy ใช้ระยะเวลาศึกษา 2 ปี

5) ลักษณะเฉพาะของหลักสูตร จากการศึกษาข้อมูลหลักสูตร พบว่า สถาบันอุดมศึกษาเกือบทั้งหมดเปิดหลักสูตรระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาเฉพาะในเวลาราชการเท่านั้น มีเพียง Russian Islamic University ที่เปิดหลักสูตรระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาทั้งหลักสูตรในเวลาราชการและนอกเวลาราชการ ขณะที่ Moscow Islamic University เปิดหลักสูตรระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาเฉพาะนอกเวลาราชการเท่านั้น

จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับอิสลามศึกษา ตั้งอยู่ในเมืองหลักและเมืองรอง ปัจจัยดังกล่าวมาจากการผลักดันขององค์กรกลางอิสลามทั้งสองแห่ง ไม่ว่าจะเป็น Central Muslim Spiritual Board of Russia และ Russia Mufties Council ที่จัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาด้านอิสลามศึกษาทั้งเมืองหลักและเมืองรอง รวมทั้งประชากรมุสลิมชาวรัสเซียกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่เมืองดังกล่าวเป็นส่วนใหญ่ ตลอดจนการพัฒนาและขยายองค์ความรู้ด้านอิสลามศึกษาของมหาวิทยาลัยชั้นนำในสหพันธรัฐรัสเซียตั้งอยู่ในเมืองหลักและเมืองรองเช่นกัน

ขณะเดียวกันทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาย่อมมีผลต่อทิศทางของหลักสูตรในสาขาวิชา กล่าวคือ สถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซียแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1) สถาบันอุดมศึกษาที่ศึกษาเฉพาะทางด้านอิสลามศึกษา: ย่อมมุ่งพัฒนาหลักสูตรที่เน้นอิสลามศึกษาหรือบูรณาการอิสลามศึกษาเป็นสำคัญ เช่น สาขาวิชาอิสลามศึกษา สาขาวิชาวารสารอิสลาม และสาขาวิชาการสอนภาษาอาหรับ 2) สถาบันอุดมศึกษาที่สังกัดคณะเอเชียและแอฟริกาศึกษา: องค์ความรู้ด้านอิสลามศึกษาถูกจัดสรรให้สังกัดในคณะดังกล่าว เนื่องจากอิสลามศึกษาถือเป็นศาสตร์ที่ถูกจัดสรรอยู่ภายใต้องค์ความรู้ด้านเอเชียศึกษา โดยมีคณาจารย์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านอิสลามศึกษาสังกัดในคณะดังกล่าว ซึ่งมีผลให้วุฒิการศึกษาและหลักสูตรย่อมแปรเปลี่ยนไปตามแนวทางของคณะ เช่น สาขาวิชาประวัติศาสตร์อิสลาม สาขาวิชาภาษาอาหรับ สาขาวิชามานุษยวิทยา และสาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะโลกเติร์กและมุสลิม 3) สถาบันอุดมศึกษาที่เน้นการวิจัย เป็นสถาบันที่อยู่ภายใต้นโยบายของรัฐบาลรัสเซียที่ผลักดันให้สถาบันดังกล่าวเน้นการวิจัยเป็นหลัก โดยมีหลักสูตรเดียว นั่นคือ สาขาวิชา Muslim Worlds in Russia ที่เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นหลัก

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

1) สถานภาพการจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย มุ่งเน้นการจัดอิสลามศึกษาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และฟื้นฟูอัตลักษณ์ (Islamic education for Human Recourses Development and Identities Preservation) เช่นเดียวกับประเทศไทย กล่าวคือ การจัดอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย ได้รับการผลักดันจากองค์กรกลางอิสลามทั้ง 2 แห่ง ไม่ว่าจะเป็น Central Muslim Spiritual Board of Russia และ Russia Mufties Council ให้ดำเนินการเรียนการสอนและการวิจัยด้านอิสลามศึกษาให้สอดคล้องตามบริบทของแต่ละพื้นที่ พร้อมกันนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐบาลรัสเซีย ด้วยกองทุนเพื่อการสนับสนุนวัฒนธรรมอิสลาม วิทยาศาสตร์ และการศึกษา ภายใต้การสนับสนุนของประธานาธิบดีสหพันธรัฐรัสเซีย ตลอดจนจากการพบปะระหว่างประธานาธิบดีและผู้นำอิสลามของสหพันธรัฐรัสเซีย ได้เน้นย้ำให้ผู้นำองค์กรอิสลามตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมอิสลามและอิสลามศึกษา เพื่อมุ่งสู่การจัดอิสลามศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ (Islamic Studies for Comprehensive Excellence) ให้มากยิ่งขึ้น

2) ลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสหพันธรัฐรัสเซีย สามารถแบ่งได้เป็น 6 สาขา ดังนี้ สาขาตะวันออกและแอฟริกาศึกษา สาขาศาสนศึกษา สาขาภาษาศาสตร์ สาขาวารสารศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ และสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยแต่ละหลักสูตรย่อมแปรเปลี่ยนไปตามทิศทางของแต่ละสถาบัน กล่าวคือ ที่ตั้งของสถาบันอุดมศึกษาที่อยู่ในเมืองหลักและเมืองรอง รวมทั้งหน่วยงานต้นสังกัดของแต่ละสถาบัน ที่แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม 1) ทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาที่ศึกษาเฉพาะทางด้านอิสลามศึกษา 2) ทิศทางของ

สถาบันอุดมศึกษาที่สังกัดคณะเอเชียและแอฟริกาศึกษา และ 3) ทิศทางของสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นการวิจัย ซึ่งส่งผลให้ทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในแต่ละสถาบัน มีความหลากหลายและสอดคล้องไปตามบริบทและสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

1) การจัดอิสลามในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย มีสถานภาพที่มุ่งเน้นการจัดอิสลามศึกษาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และฟื้นฟูอัตลักษณ์ เช่นเดียวกับประเทศไทย อย่างไรก็ตามสหพันธรัฐรัสเซียพยายามมุ่งพัฒนาการจัดอิสลามศึกษาให้มีความเป็นเลิศมากขึ้น โดยได้รับความเกื้อหนุนจากรัฐบาลกลางของสหพันธรัฐรัสเซีย พร้อมทั้งสถาบันอุดมศึกษาชั้นนำของสหพันธรัฐรัสเซียให้ความสนใจในการเรียนการสอนและการวิจัยด้านอิสลามศึกษาในหลากหลายสาขาวิชา ซึ่งถือเป็นแนวทางที่สถาบันอุดมศึกษาของไทย สามารถนำมาประยุกต์ในการจัดอิสลามศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสังคมไทยและพัฒนาสู่ความเป็นเลิศด้านอิสลามศึกษาได้

2) หลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซียมีหลากหลายสาขาวิชา ทั้งจากสถาบันอุดมศึกษาที่มุ่งเน้นการศึกษาเฉพาะทางด้านอิสลามศึกษา และสถาบันอุดมศึกษาชั้นนำในสหพันธรัฐรัสเซียที่เล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาและขยายองค์ความรู้ด้านอิสลามศึกษา โดยไม่ได้จำกัดเฉพาะความรู้ในมิติสาขาศาสนศึกษาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงมิติอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น สาขาตะวันออกและแอฟริกาศึกษา สาขาภาษาศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ และสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งการขยายองค์ความรู้ดังกล่าว ย่อมช่วยผลักดันและส่งเสริมให้อิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาเกิดมิติที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

3) ผลการศึกษาและข้อเสนอแนะของงานวิจัยในครั้งนี้ เป็นการสะท้อนอิสลามศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย อย่างไรก็ตามยังจำเป็นต้องอาศัยการเพิ่มองค์ประกอบอื่น ๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของสหพันธรัฐรัสเซีย ไม่ว่าจะเป็น ด้านคุณภาพอาจารย์ ด้านเนื้อหาหลักสูตร ด้านนักศึกษา และด้านสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ เพื่อให้เห็นลักษณะและทิศทางของหลักสูตรอิสลามศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Bolgar Islamic Academy. (n.d.). *Абумуяеһмы*. Retrieved October 7, 2021, from <https://bolgar.academy/pravila-priema-na-obuchenie-po-obrazovatelnyim-programmam-podgotovki-sluzhiteley>
- Bureau of Academic Affairs and Educational Standards. (2010). *Management of Islamic Studies Learning in accordance with the Core Curriculum of Basic Education BE. 2551*. Retrieved April 23, 2022, from https://www.skprivate.go.th/file_manager/view_pdf/?path=uploads/group/b4471cb035561b0dac6c7e58547dab8b.pdf&name=Curriculum_Is2551.pdf
- Central Muslim Spiritual Board of Russia. (n.d.). *Central Spiritual Administration of Muslims of Russia*. Retrieved October 7, 2021, from <http://cdum.ru/about/index.php>
- Faculty of Asian and African Studies. (n.d.). *Абумуяеһмы*. Retrieved October 7, 2021, from <https://www.orient.spbu.ru/index.php/ru/abiturientu/bakalavriat/programmy-bakalavriat-2021>

- Simons, G. (2019) Introduction: the image of Islam in Russia, *Religion, State and Society*, 47(2), 174-179, DOI: 10.1080/09637494.2019.1587936
- HSE University. (n.d.). *Master's Programme Muslim Worlds in Russia (History and Culture)*. Retrieved October 7, 2021, from <https://www.hse.ru/en/ma/mw/>
- Institute of Asian and African Countries. (n.d.). *Образовательные программы*. Retrieved October 7, 2021, from <http://www.iaas.msu.ru/index.php/ru/uchebnyj-otdel/raspisanie-zanyatij>
- Institute of International Relations. (n.d.). *Учебный процесс*. Retrieved October 7, 2021, from <https://kpfu.ru/imoiv/uchebnyj-process/uchebnye-plany>
- Islamfund. (n.d.). *О фонде*. Retrieved October 9, 2021, from <https://www.islamfund.ru/>
- Kesamoon, C., Budsaba, K., & Pattanangur, P. (2019). A Survey of Post-graduate Programmes in Mathematics and Statistics in Thailand. *Silpakorn Educational Research Journal*, 11(2), 79-91.
- Laruelle, M., & Hohmann, S. (2020) Polar Islam: Muslim Communities in Russia's Arctic Cities, *Problems of Post-Communism*, 67(4-5), 327-337, DOI: 10.1080/10758216.2019.1616565
- Osman, T. (2000). Islamic Studies in the Philippines. *Journal of Islamic Studies, Prince of Songkla University*, 1(1), 19–31. Retrieved from <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/233608>

- Russian Islamic University. (n.d.). *Образование*. Retrieved October 7, 2021, from <http://www.kazanriu.ru/sveden/education/>
- Sapronova, M. A., & Chechevishnikov, A. L. (2019) Islamic Education in Russia – a Peculiar Model?, *Law and Education*, 6, 4-14.
- Sa-u, S., & Langputeh, S. (2016). Islamic Education in ASEAN: Status and Challenges. *Journal of Islamic Studies*, 7(2), 19-32.
- Wonglaykha, F., Boriboon, G., Visavateeranon, A., & Boonwatthanakul, C. (2018). The Development Indicators of the Quality of Islamic Education Management in Thailand. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 11(1), 816-833.